

‘Zonder helden is oorlog een ramp,  
met helden hou je er tenminste nog  
iets aan over.’ Atte Jongstra.

*Beeldvorming over verzetshelden.*

Bachelorscriptie geschiedenis

Cursus ‘Biografisch Project’

Alexandra Merrett van Dam

Studentnummer 3354105

A.H.MerrettVanDam@students.uu.nl

mei 2012

Docent: Monica Soeting

Aantal woorden: 10.089

## Inhoudsopgave

Inleiding	Blz. 3
Hoofdstuk 1: Wat zijn de kenmerken van de traditionele negentiende eeuwse Europese held?	Blz. 7
Hoofdstuk 2: Wat zijn de kenmerken van de traditionele verzetsheld?	Blz. 10
Hoofdstuk 3: Moet het beeld van de traditionele verzetsheld worden bijgesteld?	Blz. 16
Hoofdstuk 4: Welke alternatieven zijn er opgevoerd om het beeld van de verzetsheld bij te stellen? En voldoet deze beeldvorming?	Blz. 20
Hoofdstuk 5: Een nieuw alternatief voor de traditionele verzetsheld	Blz. 28
Conclusie	Blz. 30
Literatuurlijst	Blz. 33

## Inleiding

Sinds het begin van de mensheid bestaan er helden, zoals volkshelden, verzetshelden en persoonlijke helden. Helden zijn echter niet voor iedereen hetzelfde; wie voor de één een held is, kan voor een ander een schurk zijn. Historicus Gijs van der Ham onderbouwt in zijn boek dat we helden nodig hebben, omdat ‘helden perspectief bieden, ze zetten iets in gang. Helden zijn geen heiligen, maar mensen van vlees en bloed. Wie wij een held vinden ligt heel persoonlijk en verandert met de tijd.’<sup>1</sup>

In de Oudheid en Middeleeuwen waren heldenverhalen sterk aanwezig in de maatschappij. Volgens de heersende opvatting stonden helden in nauw contact met goden; zij waren door hen gestuurd om iets op aarde te volbrengen. Er was een duidelijk element van predestinatie aanwezig: de held was voorbestemd om goede dingen te doen.<sup>2</sup> In de tweede helft van de twintigste eeuw leken helden echter te verdwijnen. Religie was niet langer allesbepalend, maar de nadruk verschoof meer naar de economische en politieke organisatie van de samenleving. Het ideaal van goden werd vervangen door de seculiere staat. Helden leken niet meer te passen in deze sterk gemoderniseerde maatschappij. Tegenwoordig zijn helden echter weer nadrukkelijk aanwezig: programma’s als X-factor en Idols onthullen nieuwe helden. Zoals Ronald de Leeuw, directeur van het Rijksmuseum, aangeeft ‘hebben helden vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw lang in het verdomhoekje gezeten. Maar de laatste jaren zijn helden, idolen en rolmodellen weer aan de orde van de dag.’<sup>3</sup> Deze moderne helden kunnen niet wachten op goden die hen aansturen, maar moeten zelf keuzes maken. Schrijver Joseph Cambell verwoordde deze nieuwe tijdsgeest als volgt: ‘The dream-web of myth fell away; the mind opened to full waking consciousness; and a modern man emerged from ancient ignorance, like a butterfly from its cocoon, or like the sun at dawn from the womb of mother night.’<sup>4</sup>

Helden gaan met hun tijd mee en veranderen dus voortdurend. Deze veranderingen hebben echter alles te maken met beeldvorming: opvattingen die geleidelijk over iets

---

<sup>1</sup> Gijs van der Ham, *Held* (Amsterdam 2007) 8.

<sup>2</sup> Joseph Cambell, *The hero with a thousand faces* (New York 1973) 387.

<sup>3</sup> Ham, *Held*, 6.

<sup>4</sup> Cambell, *The hero with a thousand faces*, 387.

ontstaan.<sup>5</sup> In mijn scriptie staat de beeldvorming over helden centraal. Ik spits me toe op twee type helden: traditionele negentiende eeuwse Europese helden en verzetshelden. Traditionele negentiende eeuwse Europese helden waren blanke invloedrijke en vaak hoogopgeleide mannen. In hoofdstuk 1 ga ik specifiek in op de kenmerken van deze helden. De tweede groep die ik behandel zijn de verzetshelden: helden die tijdens en vooral na de Tweede Wereldoorlog ontstonden. Binnen deze groep maak ik het onderscheid tussen traditionele verzetshelden en alternatieve verzetshelden. Ook dit zijn termen die ik zelf heb gedefinieerd. Met de term ‘traditionele verzetsheld’ bedoel ik de beeldvorming van verzetshelden zoals deze direct na de Tweede Wereldoorlog ontstond. De term ‘alternatieve verzetshelden’ omvat alle verzetshelden die afwijken van de beeldvorming van de traditionele verzetsheld. De term omvat romantische helden (die socioloog Jolande Withuis definieert als ‘tegendraads, op zoek naar extremen, living on the edge’<sup>6</sup>), maar ook andere helden. Pim Boellaard, die in hoofdstuk 4 wordt besproken, kan bijvoorbeeld niet als traditionele verzetsheld worden gezien, maar is ook zeker geen romantische held: hij was een conventionele, patriarchale man. In de ogen van Withuis is hij toch een verzetsheld ‘want hij voldoet aan een ander kenmerk van helden. Namelijk, dat zij een periode doormaken waarin ze volstrekt alleen zijn in het blijven vasthouden aan hun geloof in de goede zaak.’

Ik kijk naar de verschillende opvattingen die in de loop van de twintigste eeuw over verzetshelden zijn ontstaan. Net als andere soorten helden leken verzetshelden in de tweede helft van de twintigste eeuw te verdwijnen.<sup>7</sup> Hans Blom uitte in zijn oratie ‘in de ban van goed en fout’ in 1983 kritiek op het daarvoor heersende beeld van de Tweede Wereldoorlog. Dit was kort na de Tweede Wereldoorlog onder leiding van geschiedkundige en schrijver Lou de Jong ontstaan en bestond uit goed-fout denken: fout was het nationaal- socialisme en goed was het verzet daartegen. Het idee werd gewekt dat iedere Nederlander een held was in de oorlog.<sup>8</sup> Blom probeerde dit beeld enigszins te nuanceren. Historicus Chris van der Heijden ging in 2001 nog een stap

---

<sup>5</sup> Van Dale online woordenboek,

<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=beeldvorming&lang=nn> (26 december 2011).

<sup>6</sup> Bas Kromhout en Frans Smits, ‘Weg met grijs. Bewonderen mág.’, *Historisch Nieuwsblad* 08 (2009).

<sup>7</sup> Kromhout en Smits, ‘Weg met grijs. Bewonderen mág.’, *Historisch Nieuwsblad*.

<sup>8</sup> J.C.H. Blom, *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland*. (1983) 7.

verder, door te stellen dat er beter gesproken kon worden van een grijs verleden; een groot deel van de Nederlanders probeerde het vooroorlogse leven voort te zetten zonder daarbij actief partij voor of tegen het nationaal-socialisme te kiezen.<sup>9</sup>

Ik wil in deze scriptie beargumenteren dat dit soort opvattingen genuanceerd moeten worden, omdat ze te kort doen aan de mensen die zich wel degelijk verzetsheld mogen noemen. Zoals socioloog Jolande Withuis opmerkte zou onderzoek naar het verleden niet interessant zijn, als alles grijs was. ‘Grijs slaat alles dood.’ ‘Helden mogen weer op een voetstuk.’<sup>10</sup> Ik zal verschillende verzetshelden opvoeren en aan het woord laten, omdat ik denk dat hun verhalen mijn hypothese goed onderbouwen. Alleen als zoveel mogelijk verschillende stemmen spreken over de Tweede Wereldoorlog, kunnen we een zo volledig mogelijk beeld vormen van deze periode. Bekende verzetshelden als Erik Hazelhoff Roelfzema en Gerrit Jan van der Veen komen aan bod, maar ook onbekende helden zoals mijn eigen grootvader George van Dam Merrett. Naast een aantal mannen zal ik ook verschillende vrouwen laten spreken, omdat ook deze verhalen onderdeel uitmaken van de verzetsgeschiedenis.

Mijn hoofdvraag is breed en omvat alle bovengenoemde elementen van heldendom en kijkt specifiek naar verzetshelden: *doet ons beeld van de traditionele verzetsheld recht aan de ‘ware held’?* Om tot een goed antwoord te komen, zal ik eerst een aantal deelvragen proberen te beantwoorden. In hoofdstuk 1 zal ik proberen om helden in een breder perspectief te plaatsen, maar vooral kijken naar de traditionele negentiende eeuwse Europese held. Mijn deelvraag hierbij is *wat zijn de kenmerken van de traditionele negentiende eeuwse Europese held?* In hoofdstuk 2 komen verzetshelden aan bod zoals zij kort na de Tweede Wereldoorlog ontstonden. Ik noem hen in mijn onderzoek ‘traditionele verzetshelden’. Mijn deelvraag hierbij is *wat zijn de kenmerken van de traditionele verzetsheld?* In hoofdstuk 3 uit ik kritiek op deze beeldvorming en stel ik mezelf de vraag: *moet het beeld van de traditionele verzetsheld worden bijgesteld?* Ik zal in dit hoofdstuk de discussies weergeven die rondom dit thema onder historici in de twintigste en eenentwintigste eeuw plaatsvonden. Daarnaast zal ik ook mijn eigen kritiek geven op dit beeld van de

---

<sup>9</sup> Chris van der Heijden, *Grijs verleden* (Amsterdam 2001).

<sup>10</sup> Historisch Nieuwsblad, ‘Jolande Withuis wint grote geschiedenisprijs’ (versie 15 oktober 2009),

[http://www.historischnieuwsblad.nl/00/HN/nl/0/nieuws/13138/Jolande\\_Withuis\\_wint\\_Grote\\_Geschiedenis\\_Prijs.html](http://www.historischnieuwsblad.nl/00/HN/nl/0/nieuws/13138/Jolande_Withuis_wint_Grote_Geschiedenis_Prijs.html) (27 december 2011).

traditionele verzetsheld. In hoofdstuk 4 kijk ik naar de pogingen die door verschillende historici vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot nu ondernomen zijn, om het beeld van verzetshelden bij te stellen. Mijn vraag hierbij is *welke alternatieven zijn er opgevoerd om het beeld van de verzetsheld bij te stellen? En voldoet deze beeldvorming?* In hoofdstuk 5 probeer ik zelf tot een voorstel te komen voor een nieuwe alternatieve verzetsheld.

Door bovengenoemde vragen te beantwoorden doe ik een poging tot een antwoord te komen op mijn hoofdvraag. Mijn hypothese is dat helden – en in het bijzonder verzetshelden- nog steeds een belangrijke functie vervullen in ons leven. De held kan een ideaal vertegenwoordigen van een natie, een groep of een individu. De held kan een rolmodel zijn en staan voor idealen die men nastreeft. Iedereen kan een held zijn; heldendom hangt vooral van de vereerder af. Historicus en cultuurfilosoof Johan Huizinga zegt hierover: ‘de naam held is de prijs, die levenden geven aan de gevallen, die zelf van geen heldendom wist.’<sup>11</sup> Wie als helden worden beschouwd is heel persoonlijk en verandert voortdurend. ‘Hedenverering is een dynamisch, tijdgebonden proces. In de loop van de tijd gaat het niet meer om de concrete heldendaden, maar om de waarden waar de held voor stond of die met hem of haar verbonden worden. Zolang de samenleving, de staat, een groep of een individu zijn of haar waarden in een held erkent, blijft de verering in stand.’<sup>12</sup> Mensen hebben behoefte aan helden. Volgens historicus Rutger Bregman vergoddelijken we onze helden om ons eigen leven een beetje interessanter te maken. Beroemdheden zijn rolmodellen waar we ons eigen gedrag op afstemmen. Het zijn uitvergrotingen van de samenleving door wie ze worden vereerd.<sup>13</sup> De Tweede Wereldoorlog is een belangrijke periode geweest in onze geschiedenis. Naar mijn mening moeten we regelmatig stil blijven staan bij deze periode en hebben verzetshelden hierbij nodig. Zonder deze concrete figuren blijft de geschiedenis abstract en iets uit een ver verleden. Ik sluit me aan bij de bewering van Withuis: ‘de geschiedenis van “grote mannen” geldt als passé, maar met bewonderen is niets mis.’<sup>14</sup>

---

<sup>11</sup> J. Huizinga, ‘Nederlands geestesmerk’, *Verzamelde werken* (9 delen; Haarlem, 1948-1953) VII, 286.

<sup>12</sup> Ham, *Held*, 10.

<sup>13</sup> Rutger Bregman, ‘De absolute voorwaarde voor faam is natuurlijk een publiek.’, *NRC next* (28 november 2011) 20-21.

<sup>14</sup> Kromhout en Smits, ‘Weg met grijs. Bewonderen mag.’, *Historisch Nieuwsblad*.

## Hoofdstuk 1: Wat zijn de kenmerken van de traditionele negentiende eeuwse Europese held?

Traditionele helden waren in de negentiende eeuw meestal hoogopgeleide blanke mannen. Ze waren vaak afkomstig uit de adel of uit de middenklasse. Er zijn echter ook voorbeelden bekend van helden die niet hoogopgeleid of afkomstig uit de adel waren, zoals Jan van Speijk. Het waren altijd leidersfiguren, die opvielen door hun uitzonderlijke kwaliteiten of daden. Hun leven werd gekoppeld aan het leven van heroïsche mythische figuren. Hun daden overstegen de gewone alledaagse gang van zaken.<sup>15</sup> Angst, pijn en verdriet leken zij niet te kennen. Het beeld dat ontstond was dat ze nooit de regels overtraden, nooit iets slechts deden en altijd op een ethisch verantwoorde wijze handelden. In biografieën werden alleen deze bijzondere eigenschappen belicht, waardoor de helden bijna een goddelijk karakter kregen. Regelmatig maakten schrijvers de koppeling met klassieke helden als Aeneas en Odysseus. ‘De dappere strijders uit de Ilias van Homerus zijn tot op de dag van vandaag legendes die brede bewondering oogsten. Eeuwenlang hebben ze een voorbeeldfunctie vervuld en tijdloze morele lessen gedoceerd.’<sup>16</sup> Op deze manier werd de grootheid van de persoon nog een keer benadrukt. Hun succes werd bepaald door hun publieke overwinning. Er hing magie om deze personen heen in de ogen van de bewonderaars. Opvallend is dat hun verering altijd na hun dood kwam.

### Is er zoiets als een Nederlandse traditionele held?

In Nederland heerst een cultuur waarin nuchterheid centraal staat. ‘Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg’ is het motto van veel Nederlanders. Kinderen leren al vroeg dat ze zich niet moeten aanstellen en niet te veel moeten opvallen. Mensen die hun kop boven het maaiveld uitsteken worden vaak gezien als ‘uitslovers’, ‘strebers’ of ‘buitenbeentjes’. Voor heldendom lijkt in Nederland geen plaats te zijn: we lijken een niet-heroïsche natie.<sup>17</sup> Maar is dat wel zo? Kent onze geschiedenis geen enkele

---

<sup>15</sup> Susanna Egan, ‘Changing faces of heroism: some questions raised by contemporary autobiography’, *Biography*, volume 10, number 1 (1987) 20-22.

<sup>16</sup> Rutger Bregman, ‘De absolute voorwaarde voor faam is natuurlijk een publiek.’, *NRC next* (28 november 2011) 20-21.

<sup>17</sup> Geschiedenis 24, VPRO, ‘Nederland in twaalf moorden’ (18 augustus 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/augustus/Nederland-in-twaalf-moorden.html> (7 januari 2012).

held? Volgens Gijs ver der Ham, auteur van het boek ‘Held’,<sup>18</sup> is dit niet waar. Hij geeft wel aan dat het opmerkelijk is dat van staatswege maar in beperkte mate is geprobeerd nationaal heldendom te creëren. Nederland kent geen graf voor de onbekende soldaat en staatshoofden worden nauwelijks vereerd. In Frankrijk zijn overal beelden geplaatst van Lodewijk XIV, in Nederland is iets dergelijks nooit gebeurd met een staatshoofd. Toch wil dit niet zeggen dat verering in Nederland niet voorkomt. Mensen die zich voor het vaderland verdienstelijk maakten werden - en worden tegenwoordig nog steeds- geëerd en kregen een medaille of erelint, zoals bijvoorbeeld de Ridderordes die de koningin nog steeds toekent.

In de zeventiende eeuw waren staatshelden in Nederland mensen die het land op het slagveld verdedigden. In tegenstelling tot andere landen in Europa werd de vorst niet als held van de natie gezien. Er was weliswaar een koningshuis – de familie van Oranje – maar het land was formeel een republiek. Te veel macht aan een vorst in een land waarin burgers de staatsvorm beheersten, paste niet.<sup>19</sup> Verering was bovendien iets dat paste bij God en te veel eer kwam een mens niet toe. ‘Te veel eer aan een individu paste slecht in het religieuze wereldbeeld van het Protestante Nederland.’<sup>20</sup> Zeehelden kregen soms wel een grafmonument, maar zij werden alleen vereerd nadat zij waren gestorven voor het vaderland. Aan zeehelden die terugkeerden viel een zelfde soort verering niet ten deel. ‘Zij hadden de dood misschien wel gezocht, maar niet gevonden en hierdoor bleef hun status van held beperkt.’<sup>21</sup>

In de negentiende eeuw ontstond er vanuit de staat wel een behoefte aan helden. Nadat Napoleon eind 1813 was verslagen, werd Nederland een koninkrijk. Willem I werd de eerste koning der Nederlanden. Na jarenlang onderdeel te zijn geweest van het Franse keizerrijk, ontbrak het in Nederland aan eigenwaarde. Er moest nu een nieuwe start worden gemaakt, waarbij een Nederlandse identiteit gecreëerd moest worden. Hoe moest dit gebeuren? Helden leken hier een uitstekend middel voor. In de geschiedenis moest gezocht worden naar glansrijke figuren, die zich sterk hadden gemaakt voor het vaderland. Zeehelden werden weer uit de kast gehaald, maar ook nieuwe helden werden aan het repertoire toegevoegd: schilders, dichters en filosofen.

---

<sup>18</sup> Ham, *Held*, 15.

<sup>19</sup> Radioprogramma OVT van VPRO, ‘Laaglands heldendom’ (23 juli 2006).

<sup>20</sup> Ham, *Held*, 15.

<sup>21</sup> Ham, *Held*, 17.



Stuk voor stuk waren dit Nederlandse helden, omdat zij een rol hadden gespeeld in de culturele bloei van het land in de Gouden Eeuw – een periode waarin Nederland een toppositie in de wereld innam. Misschien wel afgekeken van Frankrijk, verzezen in Nederland plotseling veel standbeelden van grote mannen; op centrale pleinen in de geboorteplaats van de held of andere steden die een belangrijke rol in zijn leven hadden gespeeld. Zo kreeg Jacob Cats in 1829 een standbeeld in Brouwershaven, als een van de eerste uit deze serie.<sup>22</sup> Hiermee werd een nieuw type held gecreëerd. Waar de oude zeeheld werd geprezen vanwege zijn moed en opofferingsgezindheid, werden de nieuwe helden geprezen vanwege hun culturele bijdrage. Zij hadden bijgedragen aan de ontwikkeling van de Nederlandse identiteit. Net als de zeemanshelden, werden ook deze nieuwe helden pas na hun dood als held vereerd.

Heldenverering in de negentiende eeuw bleef echter niet alleen bij standbeelden. Toen veel steden in de negentiende eeuw grondig werden uitgebreid en er nieuwe wijken ontstonden, werden veel straatnamen vernoemd naar Nederlands helden. Ook het betaalmiddel, brief- en muntgeld, was voorzien van het hoofd van een held.<sup>23</sup> Daarnaast verschenen er ook boeken, waarin de vaderlandse held centraal stond. Zij moesten als voorbeeld dienen voor de jeugd. Zo werd op alle mogelijke manieren geprobeerd om de helden uit het verleden een plaats te geven in de collectieve herinnering en zo een eenheidsgevoel te creëren. Waar de staat voorheen heldenverering niet publiekelijk had willen tonen, kreeg de verering van staatshelden nu een openbaar karakter.

In de eerste helft van de twintigste eeuw stond de wereld op zijn kop: er braken oorlogen uit die vergaande gevolgen hadden. Waar Nederland in de Eerste Wereldoorlog neutraal was geweest, werd ons land in de Tweede Wereldoorlog bezet door de Duitsers. Onder deze omstandigheden waren er mensen die noodgedwongen hun kop boven het maaiveld uitstaken. Een kleine groep Nederlanders verzette zich dapper tegen de vijand. Dit verzet bracht heroïsche eigenschappen van mensen aan het licht. Er ontstond een nieuw type held: de verzetsheld.

---

<sup>22</sup> Peter van der Krogt, 'Mens en dier in steen en brons' (versie 30 december 2007), [www.vanderkrogt.net/standbeelden/object.php?record=ze08aa](http://www.vanderkrogt.net/standbeelden/object.php?record=ze08aa) (2 december 2011).

<sup>23</sup> Sinds de oprichting van de Nederlandsche Bank in 1814 zijn er twee soorten papiergeld te onderscheiden: bankbiljetten en muntbiljetten.

## Hoofdstuk 2: Wat zijn de kenmerken van de traditionele verzetsheld?

Een belangrijke twintigste eeuwse Nederlandse held is zonder twijfel de verzetsheld. De Tweede Wereldoorlog was de eerste totalitaire oorlog: in tegenstelling tot andere oorlogen werden ook burgers bij de oorlog betrokken. Schrijver Kevin Sim benadrukt: ‘de leiders in de antieke oorlogen droegen iets goddelijks in zich en het is een nare karakteristiek van de moderne oorlog dat daarin gewone stervelingen geconfronteerd worden met epische ervaringen.’<sup>24</sup> Militairen waren opgeleid om oorlog te voeren, maar burgers werden totaal onvoorbereid gedwongen om mee te doen in de strijd. Als gevolg hiervan deden sommigen burgers alles wat in hun macht lag om te vechten tegen de vijand en blonken daarin uit door hun moed. Zij riskeerden hun eigen leven, in de hoop het leven van anderen te redden. Niet onterecht werden zij na de oorlog op een voetstuk geplaatst en bewonderd.

Het is moeilijk om in algemene termen over de traditionele verzetsheld te spreken, omdat je niet alle verzetshelden op een hoop wilt gooien. Ik ben bang hen hiermee tekort te doen. Toch zal ik twee bekende verzetshelden nader toelichten en onderzoeken of zij bepaalde kenmerken delen. Ik heb gekozen voor Erik Hazelhoff Roelfzema en Gerrit Jan van der Veen. Beiden hebben een actieve rol vervuld binnen het verzet. Hoewel zij uit zeer verschillende milieus kwamen, een andere functie hadden binnen het verzet en een andere levensloop hebben gekend, denk ik dat beide personen ook veel kenmerken delen die hen tot verzetsheld maken.

*Erik Hazelhoff Roelfzema* is misschien wel de bekendste verzetsheld uit de Tweede Wereldoorlog. Zijn autobiografie *Soldaat van Oranje* werd in 1977 verfilmd en is tegenwoordig te zien als musical. Hij werd geboren op 3 april 1917 in Soerabaja, Nederlands-Indië, als zoon van rijke Nederlandse plantagehouders. In de jaren dertig verhuisde het gezin naar Nederland, zodat de kinderen een goede Nederlandse opleiding zouden krijgen. Erik studeerde rechten in Leiden toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Toen de Duitsers in 1941 een numerus clausus wilden invoeren, waarmee Joodse studenten van de universiteit geweerd werden, kwam Roelfzema in verzet. Hij schreef het zogeheten ‘Leids Manifest’: een aantal voorwaarden waaronder Leidenaren zich bereid verklaarden de heropening van de universiteit te steunen. Roelfzema zei hier zelf over: ‘Iedere voorwaarde behelsde een

---

<sup>24</sup> Kevin Sim, *Vrouwen in het Verzet* (Amsterdam 1984) 14.

verwijzing naar Nederlandse tradities en een klap in het gezicht van de bezetter. Het was een provocatie, puur en simpel.<sup>25</sup> Deze actie had vergaande gevolgen: Roelfzema werd gevangen genomen en een week vastgehouden in het ‘Oranjehotel’ in Scheveningen. Toen hij vrij kwam studeerde hij af en vertrok hij aan boord van een Zwitsers vrachtschip naar Engeland. Het was een gevaarlijke onderneming, maar Roelfzema kwam in Engeland aan.

Aangekomen in Engeland, werd Roelfzema geconfronteerd met de onwetendheid in Engeland van wat er in Nederland echt aan de hand was. Samen met mede Engelandvaarder Peter Tazelaar vatte Roelfzema het plan op om contact te leggen met het verzet in Nederland. Een derde man, Chris Krediet, werd erbij gehaald en samen werkten zij een plan uit dat Contact Holland zou gaan heten. In 1942 kwam aan de operatie een einde en Roelfzema besloot opnieuw een opleiding te volgen, bij de Britse Royal Airforce. Hij kwam in 1944 in het 139<sup>e</sup> squadron van de RAF en maakte 72 vluchten, waarbij hij de doelwitten van de bommenwerper in Duitsland moest markeren. In 1945 werd hij benoemd tot adjudant van koningin Wilhelmina en keerde hij met haar terug naar Nederland. Na de oorlog kreeg Roelfzema vele onderscheidingen.<sup>26</sup>

Nog een grote Nederlandse verzetsheld die na de Tweede Wereldoorlog ruimschoots herdacht werd was Gerrit Jan van der Veen. Hij werd geboren in 1902 in Kampen. Na de basisschool en HBS in Amsterdam studeerde hij aan de Spoorwegeschool in Utrecht voor werktuigkundige. Hier ontwikkelde hij zijn tekentalent, toen hij in de tekenkamer werd aangesteld. Na zijn opleiding werkte hij een paar jaar als werktuigkundige in Curaçao, maar besloot na enige jaren om zich aan te melden voor de kunstacademie in Nederland. Toen de oorlog uitbrak, stelden de Duitsers een ‘Kultuurkamer’ in: een instituut waar alle kunstenaars zich bij moesten aansluiten. Allemaal moesten zij hun creatieve kwaliteiten in dienst stellen van het promoten van het nationaal-socialisme. Gerrit Jan van der Veen en enkele andere kunstenaars weigerden zich hier echter bij aan te sluiten. Van der Veen zette zelfs een tegenbeweging op, waarvan hij de leiding nam. Volgens zijn vrienden ontwikkelde hij zich in deze periode ‘van een timide en wat saaie man tot een dominerende figuur,

---

<sup>25</sup> Erik Hazelhoff Roelfzema, *Soldaat van Oranje* (Den Haag 1973) 75.

<sup>26</sup> Erik Hazelhoff Roelfzema, *Het leven van soldaat van Oranje. De autobiografie van Erik Hazelhoff Roelfzema*. (9<sup>de</sup> druk; Utrecht 2007).

rusteloos zoekend naar wegen om de vijand afbreuk te doen, geen gevaar schuwend, hetgeen hem een centrale plaats gaf eerst in het kunstenaarsverzet, later in een der grootste vervalsingcentrales, in de gewapende organisatie de Raad van Verzet en in De Kern, de coördinatie van een aantal verzetsgroepen.<sup>27</sup>

Van der Veen zette een centrale op waar persoonsbewijzen werden vervalst. Verder pleegde hij met een groep verzetsmannen een aanslag op het kantoor waar het Nederlandse bevolkingsregister werd bewaard. Helaas was deze aanslag zinloos, aangezien het hele register gekopieerd was door de Duitsers. Zijn laatste grote actie, waarbij hij veel te veel risico's nam, was een poging om een aantal vrienden te bevrijden uit het huis van bewaring aan de Weteringschans. Van der Veen werd hier in zijn been geschoten, waardoor hij verlamd raakte. Hij kon wel ontsnappen, maar werd kort daarna opgepakt. Op 12 mei 1944 werd hij gearresteerd en op 10 juni 1944 werd hij in de duinen bij Overveen gefusilleerd. Na zijn dood kreeg hij verschillende eerbewijzen, zoals onder andere in 1946 het Verzetskruis.<sup>28</sup>

Beiden personen waren verzetshelden, maar waren het helden die aansloten bij het traditionele beeld van de negentiende eeuwse Europese held? Om hier een goed antwoord op te geven moeten we teruggaan naar de kenmerken van de traditionele negentiende eeuwse held zoals ik die in hoofdstuk 1 heb beschreven en kijken of die van toepassing zijn op de verzetsheld. Bij traditionele helden ging het dus om blanke, meestal hoogopgeleide mannen die een leidersrol hadden. Zij vielen op door hun daden en hun succes werd bepaald door een publieke overwinning. Zij leverden een belangrijk aandeel in de maatschappij. Verering kwam meestal na hun dood. Verder handelden zij altijd ethisch en overtraden zij nooit de regels. Roelfzema en Van der Veen waren beiden blanke mannen die een leidersrol hadden, maar waren ze beiden hoog opgeleid en afkomstig uit de elite? Nee, van der Veen kwam niet uit de top van de samenleving, zijn vader was slager. In hoofdstuk 1 zagen we echter dat er ook in de negentiende eeuw al helden bestonden die niet uit de elite kwamen: Jan van Speijk was een arme wees. Een belangrijker element in het heldendom van bovengenoemde verzetslieden is dat beiden figuren af en toe de regels overtraden. Verzetshelden

---

<sup>27</sup> E.G. Groeneveld, 'Veen, Gerrit van der (1902-1944)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland* (versie 13 maart 2008), <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/veen> (10 december 2011).

<sup>28</sup> Ben Verzet, 'Gerrit Van der Veen' (versie 2011), [http://www.dedokwerker.nl/gerrit\\_van\\_der\\_veen.html](http://www.dedokwerker.nl/gerrit_van_der_veen.html) (20 december 2011).

waren ‘illegale strijders’, maar zoals historica Marjan Schwegman aangeeft ‘had de term illegaal een positieve connotatie voor Nederlandse verzetshelden. Immers, daarmee wordt aangegeven dat de verzetsstrijder de juridische, politieke en culturele legitimiteit van het Duitse gezag verwierp.’<sup>29</sup> De verzetsheld voldoet dus niet aan alle kenmerken van de traditionele held. De context waarin de verzetsheld opereerde was totaal nieuw. Hij moest zich staande houden in een oorlog waarin de gewone burger werd meegetrokken.

De oorlog gaf mensen uit alle lagen van de bevolking de kans om uit te blinken. Waar afkomst in de negentiende eeuw in de meeste gevallen nog een grote rol speelde, kwamen in de twintigste eeuw eerder je daden centraal te staan. Zoals we hierboven al zagen, is Gerrit Jan van der Veen hier een uitstekend voorbeeld van. Zijn moed en uitzonderlijke daden leverde hem deze titel op. Zoals in een biografie over hem werd geschreven ‘had hij reeds zulk een hoge opvatting van de verantwoordelijkheid die het kunstenaarsberoep oplegt, dat hij zonder aarzeling zijn leven op het spel zette voor de vrijheid en ongereptheid van onze bedreigde cultuur. Hiermee stelde hij een lichtend voorbeeld voor allen.’<sup>30</sup> Door de omstandigheden ontwikkelden verzetshelden zich tot leidinggevende figuren, die verantwoordelijkheden namen in de samenleving. Zij riskeerden hun eigen leven, in de hoop anderen te redden. Hierbij overtraden zij de regels, omdat zij niet anders konden: de vijand droeg hen dingen op die zij niet wilden uitvoeren. Het gezag van de Nederlandse regering werd echter ook af en toe genegeerd. Roelfzema was het niet eens met de werkwijze van de Nederlandse regering in Londen en luisterde niet naar hun orders. ‘Het ging om het spel, niet om de regels’<sup>31</sup> was zijn motto. Het overschrijden van grenzen is dus een typisch kenmerk van de traditionele verzetsheld.

Een combinatie van samenwerken en zelfstandig opereren was verder essentieel. Idealiter mochten verzetslieden zich niet te zeer binden aan anderen: dit zou hen afleiden van hun taak. Roelfzema onderstreept dit in zijn biografie: ‘Seks is best, maar voor liefde is geen plaats in oorlogstijd. Liefde schept banden en zorgen voor de toekomst, belemmeringen die ik tegen iedere prijs moest vermijden.’<sup>32</sup> De held is

---

<sup>29</sup> Marjan Schwegman, *Waar zijn de Nederlandse verzetshelden* (Amsterdam 2008) 2.

<sup>30</sup> Albert Helman, *Een doodgewone held. De levensgeschiedenis van Gerrit-Jan van der Veen 1902-1944* (Amsterdam 1946) 250-251.

<sup>31</sup> Schwegman, *Waar zijn de Nederlandse verzetshelden* (Amsterdam 2008) 3.

<sup>32</sup> Erik Hazelhoff Roelfzema, *Soldaat van Oranje* (Utrecht 2005) 79.

echter niet bang om de confrontatie aan te gaan, zelfs niet met de dood. Dit laatste element is het ultieme bewijs van heldendom: je sterft voor je vaderland en je koningin. In Nederland gold dit zeker heel sterk. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd een onderscheiding in het leven geroepen voor mensen die zich hadden beziggehouden met het verzet: het Verzetskruis. Deze onderscheiding werd in bijna alle gevallen alleen uitgereikt aan nabestaanden van een omgekomen verzetsheld die de onderscheiding postuum ontvingen.<sup>33</sup> Slechts één keer werd de onderscheiding uitgereikt aan een verzetsheld zelf, die nog in leven was; aan de heer Gerard Tieleman.<sup>34</sup>

Net als de negentiende eeuwse held was de verzetsheld dus een voorbeeld voor iedereen. Imperfecties leken deze helden niet te hebben en angst evenmin. Zoals prinses Irene in het voorwoord van *Soldaat van Oranje* over Roelfzema schreef waren het ‘zijn honger naar en durf om te leven die hem kenmerken. Af en toe lijkt het alsof hij het leven bij de hoorns grijpt en door elkaar schudt, om altijd weer uit het hokje te stappen waarin hij zelf verzeild lijkt te raken, of waar anderen hem in onder willen brengen.’<sup>35</sup> Waar de traditionele held echter pas na zijn dood werd vereerd, gelden bij verzetshelden in veel gevallen andere normen. De Tweede Wereldoorlog is een breukervaring en is de norm geworden voor verering. Mensen die in deze oorlog opvielen door uitzonderlijk gedrag, kunnen na deze breuk op respect en bewondering rekenen. Er hoeft niet gewacht te worden op hun overlijden: verzetshelden worden zowel tijdens hun leven als na hun dood vereerd. Gerrit Jan van der Veen overleefde de oorlog niet en werd na zijn dood vereerd. Zo ontving hij in 1946 postuum het Verzetskruis, een onderscheiding die in 1946 bij Koninklijk besluit werd ingesteld ‘ter erkenning van bijzondere moed en beleid, aan de dag gelegd bij het verzet tegen de vijanden van de Nederlandse zaak en voor het behoud van de geestelijke vrijheid.’<sup>36</sup> In 1953 kreeg hij postuum ook een Amerikaanse onderscheiding; iets wat maar voor enkele mensen was weggelegd. Verder is er in Amsterdam een monument ter nagedachtenis van hem opgericht, is er een straat en een school naar hem vernoemd

---

<sup>33</sup> C.M. Schulten, ‘Zeg mij aan wie ik toebehoor.’ *Het verzetskruis 1940-1945* (Den Haag 1993).

<sup>34</sup> Erik Müller, ‘Verzetskruis 1940-1945’ (versie 1998-2011), <http://www.onderscheidingen.nl/nl/index.html> (29 december 2011).

<sup>35</sup> Erik Hazelhoff Roelfzema, *Het leven van de soldaat van Oranje. De autobiografie van Erik Hazelhoff Roelfzema* (Utrecht 2007) 8.

<sup>36</sup> Müller, ‘Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden’ (29 december 2011).

en is er een plaquette aan de gevel van zijn voormalige huis bevestigd.<sup>37</sup> Deze verering is een duidelijk erbetoon aan hem. Ook levende verzetshelden hebben een soortgelijke verering gekregen. Erik Hazelhoff Roelfzema ontving tijdens zijn leven ook verschillende onderscheidingen. Zo kreeg hij onder andere het Kruis van Verdienste, het Vliegerkruis, het Oorlogsherinneringskruis en nog velen anderen.

De kenmerken van de traditionele verzetsheld komen in grote mate overeen met de kenmerken van de traditionele negentiende eeuwse Europese helden, maar verschillen ook op bepaalde punten. Nog steeds ging het om mannen. Het waren illegale strijders die streden voor hun vaderland. Afkomst was niet meer belangrijk en regels werden overtreden. Traditionele verzetshelden waren mensen die zich ontpopte tot leidinggevende figuren, die samenwerkten met anderen maar ook zelfstandig opereerden. In tegenstelling tot de traditionele held die pas na zijn dood werd vereerd, werden traditionele verzetshelden zowel tijdens hun leven als na hun dood vereerd.

---

<sup>37</sup> Ben Verzet, 'De Dokwerker: De Tweede Wereldoorlog met een link naar Amsterdam' (versie 2011) [http://www.dedokwerker.nl/gerrit\\_van\\_der\\_veen.html](http://www.dedokwerker.nl/gerrit_van_der_veen.html) (12 december 2011).

### **Hoofdstuk 3: Moet het beeld van de traditionele verzetsheld worden bijgesteld?**

In het vorige hoofdstuk werden de kenmerken van de traditionele verzetsheld besproken. De traditionele verzetsheld is een stuk menselijker dan de traditionele Europese held van de negentiende eeuw. De verzetshelden worden niet verheven tot half-goddelijke wezens maar blijven mensen. Toch is dit goddelijke aspect nog niet geheel verdwenen: de traditionele verzetsheld is een perfect persoon. Er wordt uitsluitend gewezen op de uitzonderlijke kwaliteiten en moed en er wordt nooit geschreven over imperfecties.

Onder leiding van historicus Lou de Jong kwam er tussen 1960 en 1965 de serie *De bezetting* op de televisie, waarin het Nederlandse oorlogsverleden werd vertoond. Een duidelijke zwart-wit indeling kwam hierin naar voren: iemand was een held of een schurk. Ook zijn standaardwerk *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* was doorspekt van dit gedachtegoed.<sup>38</sup> Het idee werd gewekt dat de Nederlandse samenleving vooral uit helden bestond. Deze helden kenden geen imperfecties. Naar mijn idee is dit een groot gemis. Fouten horen bij mensen: ons hele leven bestaat uit vallen en opstaan. Mensen maken fouten, maar leren daar van. In de toekomst proberen zij dezelfde fouten niet nog een keer te maken. De traditionele verzetsheld kent deze kant echter niet; hij is niet te bespeuren op fouten. Schrijvers als Hans Lammers en Renate Rubinstein uitten in de jaren zestig wel kritiek op dit element van *De bezetting*, maar vormden een minderheid. ‘Zij vonden dat *De bezetting* te veel nadruk legde op goed zijn en dat daardoor het gros van de mensen niet aan bod kwam.’<sup>39</sup> Ik ben het eens met hun kritiek; ik denk dat het een groot gemis is om een eenzijdig beeld te geven. Het beeld van de traditionele verzetsheld moet mijn inziens op dit punt worden bijgesteld. Het betekent echter niet dat de nadruk dan voornamelijk op de slechte kant van de verzetsheld moet komen te liggen, maar het helemaal weglaten is het andere uiterste.

Lou de Jong was een overtuigd zwart-wit denker. Te gemakkelijk ontstaat hierdoor het idee dat een groot deel van de Nederlanders “goed” was. Tijdens de Tweede

---

<sup>38</sup> Geschiedenis 24, VPRO, ‘Monument de Jong: goed en fout rond Willem Aantjes’ (11 februari 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/speler.program.7083110.html> (27 december 2011).

<sup>39</sup> Andere Tijden, VPRO, ‘De bezetting van Loe de Jong’ (22 oktober 2009), <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2009-2010/De-Bezetting-van-Loe-de-Jong.html> (27 december 2011).



Wereldoorlog werd echter in verschillende illegale kranten kritiek geleverd op de meerderheid van de Nederlandse bevolking: zij lieten de vijand zijn gang gaan en kwamen niet in verzet. ‘De grote massa van ons volk gedraagt zich als een kudde schapen. Schaapachtig voldoen zij aan elk bevel dat de Duitser geeft. Zij haast zich om zich als krijgsgevangene of iets dergelijks aan te melden. Zij verdringt zich om haar radiotoestellen af te geven’<sup>40</sup> schreef *Het Parool* in februari 1944. Het verzetsblad *Je Maintiendrai* vermeldde in mei 1944 iets soortgelijks: ‘De ondergrondse organisaties vertonen wonderen aan moed, kameraadschap, beleid en trouw, maar de grote meerderheid van de Nederlanders geeft er de voorkeur aan, over hen te kletsen (en hen zo in gevaar te brengen) liever dan daadwerkelijk hun voorbeeld te volgen.’<sup>41</sup> Na de oorlog sloeg dit beeld echter helemaal om: het beeld ontstond dat de meerderheid van de bevolking uit helden bestond.

Tegenwoordig zijn veel mensen het er over eens dat een zwart-wit indeling te simpel is. Het beeld over de Tweede Wereldoorlog en de verzetshelden moet bijgesteld worden, maar hoe dat precies moet blijft een moeilijke vraag. Het overheersende idee is dat mensen niets uitzonderlijks deden, maar zich gewoon zo goed mogelijk aanpasten aan de situatie. Historicus Chris van der Heijden kwam in 2001 met het boek *Grijs Verleden*, waarin hij beweert dat de oorlog niet zo makkelijk in hokjes te stoppen is. Hij probeert hier een alternatief te creëren voor het jarenlang overheersende beeld van de Jong, waarbij hij aantoont dat er een grote grijze massa bestond. De meerderheid van de bevolking keerde zich niet actief tegen de vijand, maar heulde ook niet met de vijand. Zij deden weinig en probeerden hun vooroorlogse leven voort te zetten. Bovendien waren keuzes niet altijd zo doordacht als vaak wordt beweerd, maar berustte veel op toeval. Van der Heijden schrijft een grote rol toe aan toeval binnen het verzet. ‘Er waren verzetslieden in alle soorten en maten: principiële als IJzerdraad en Scheps, opportunisten en mensen die vanwege de liefde, een ontmoeting of familiebanden in het verzet belandden.’<sup>42</sup> Hij onderstreept dit met een voorbeeld van een man die per toeval in het verzet terecht raakte: hij kreeg bij een bezoek aan uitgever Geert van Oorschot, niet alleen een boterham maar ook een pak illegale bladen in zijn hand gedrukt. ‘Hij durfde geen nee te zeggen. Opeens zat Morriën in het verzet, maar van “verzet” in heroïsche zin is natuurlijk geen sprake.’

---

<sup>40</sup> Chris van der Heijden, *Grijs verleden* (Amsterdam 2001) 286.

<sup>41</sup> Van der Heijden, 286.

<sup>42</sup> *Ibidem*, 286.

Een derde punt van kritiek op de traditionele verzetsheld is dat het altijd een man is. Door vast te houden aan deze held, wordt een verkeerd beeld geschetst. Het idee ontstaat dan namelijk dat vrouwen geen rol speelden in het verzet. Het tegendeel is echter waar: we weten dat vrouwen een zeer belangrijke rol hebben gespeeld in het verzet.<sup>43</sup> In de televisieserie *De oorlog* werd de rol van vrouwen in het verzet als volgt duidelijk gemaakt: ‘Vrouwen waren eigenlijk vaak de smeerolie van het verzet; onderduikers werden meestal opgevangen en gevoed door vrouwen. Vrouwen hielpen met het vervalsen van persoonsbewijzen, het drukken, verspreiden en redigeren van illegale bladen, met spioneren, met distributie van bonkaarten, het zoeken naar onderduikadressen en secretariael werk.’<sup>44</sup> Verzetsvrouwen moeten naar mijn mening dus even veel aandacht krijgen als de verzetsmannen. Hun stem moet gehoord worden, zodat we een genuanceerder beeld kunnen vormen over het verzet in de Tweede Wereldoorlog.

Het beeld van de verzetsheld mag daarnaast nog op een punt worden bijgesteld: ook de ‘gewone’ verzetshelden moeten gehoord worden. Sociale achtergrond speelde geen rol meer bij traditionele verzetshelden, maar toch wordt er altijd nog gekeken naar de toplaag van het verzet. Het gaat hierbij niet om een sociale toplaag, maar om een groep mensen die een hoge functie vervulde binnen het verzet. Ik denk echter dat het juist ook interessant is om die andere mensen een stem te geven. Er waren tenslotte een heleboel mensen die geen leidinggevende positie hadden, maar wel belangrijke schakels vormden binnen het systeem omdat zij uitvoerende taken hadden. Het wegbrengen van onderduikers, het rondbrengen van kranten, het verspreiden van nieuws, het plegen van overvallen en meer van dit soort zaken. Erik Hazelhoff Roelfzema is de geschiedenis in gegaan als grote verzetsheld en Engelandvaarder. Ik trek zijn rol binnen het verzet zeker niet in twijfel, maar besef wel dat er een heleboel mensen waren die even moedig zijn geweest. Mijn eigen grootvader was een Engelandvaarder. Net als Roelfzema vloog hij voor de Royal Air Force. Waar 25 vluchten ‘normaal’ waren, vloog hij er 80. Zijn verhaal is mij bekend omdat hij op aandringen van zijn kinderen zijn verhaal over de oorlogsjaren 55 jaar later voor hen heeft opgeschreven.<sup>45</sup> Ik weet zeker dat er veel meer van dit soort verhalen bestaan. Ik

---

<sup>43</sup> De oorlog, NPS, ‘Vrouwen in het verzet’ (8 november 2009), <http://deoorlog.nps.nl/page/mappen/781933/Vrouwen+in+het+verzet> (28 december 2011).

<sup>44</sup> De oorlog, NPS, ‘Vrouwen in het verzet’ (28 december 2011).

<sup>45</sup> George van Dam Merrett, *Memorabilia* (2000) 75.

denk dat het belangrijk is dat deze ‘gewone’ verhalen verteld worden. De traditionele verzetsheld is zeker wel menselijker geworden (ten opzichte van de traditionele Europese held), maar moet ook nog gewoner worden.

Het beeld van de traditionele verzetsheld moet zeker bijgesteld worden. Imperfecties moeten benoemd worden, aangezien zij helden menselijker en daardoor tastbaarder maken. De rol van vrouwen moet ook belicht worden, aangezien zij een belangrijk onderdeel van het verzet vormden. Traditionele verzetshelden negeerden te veel mensen die er wel tegelijk toe doen. Alle schakels in het verzet moeten getoond worden.

#### **Hoofdstuk 4: Welke alternatieven zijn er opgevoerd om het beeld van de verzetsheld bij te stellen? En voldoet deze beeldvorming?**

In het vorige hoofdstuk besprak ik de gebreken van ons beeld van de traditionele verzetsheld. In dit hoofdstuk wil ik me richten op de alternatieven die al bestaan en kijken of deze voldoen. Ik zal hier ingaan op de tekortkomingen die ik in het voorafgaande hoofdstuk signaleerde. De voorbeelden die ik in dit hoofdstuk bespreek voldoen niet aan de voorwaarde van de traditionele verzetsheld: mannen én vrouwen en ‘gewone burgers’ staan centraal. De helden die ik in dit hoofdstuk opvoer zijn dus allemaal voorbeelden van alternatieve helden, zoals ik deze in mijn inleiding definieerde. Het zijn wel allemaal verzetshelden waarover is geschreven.

Zoals ik in het vorige hoofdstuk aangaf, moeten helden menselijker worden: er moeten afgestapt worden van de perfecte held. Zoals terecht wordt vastgesteld door Shirley Haasnoot en Bas Kromhout ‘doen de mythologisering en heiligenverering die nu nog steeds bestaan, geen recht aan de mensen die hun leven in de waagschaal stelden. Zij toonden grote moed en namen enorme risico’s, maar waren zelden onaantastbare iconen.’<sup>46</sup> We moeten hierbij echter heel voorzichtig te werk gaan. Een logisch alternatief zou namelijk een debunkende benadering zijn. Hiermee wordt het afbreken van een gevestigde reputatie bedoeld; je stoot iemand van zijn voetstuk.<sup>47</sup> Je doet dit vooral door te wijzen op de slechte eigenschappen en daden van een persoon. Shirley Haasnoot en Bas Kromhout doen dit in hun artikel ook: zij wijzen bijvoorbeeld op het drugsgebruik van Gerrit Jan van der Veen. Zo willen zij de mystiek die om hem heen hangt wegnemen. Ik denk niet dat dit een goed alternatief is. Er moet meer oog komen voor de imperfecties van helden, maar ik denk niet dat we ons alleen op de imperfecties moeten richten. Door je alleen maar te richten op slechte eigenschappen, neem je niet alleen de mystiek weg maar ook de heldendom status. Helden zijn in mijn ogen belangrijk, omdat ze vorm geven aan de geschiedenis. Concrete oorlogsfiguren maken het makkelijker om ons te verplaatsen in een andere periode en ze moeten vooral niet verdwijnen. Een debunkende benadering leidt gemakkelijk tot het verdwijnen van helden.

---

<sup>46</sup> Shirley Haasnoot en Bas Kromhout, ‘Tien grote Nederlandse verzetshelden’, *Historisch nieuwsblad* 4 (2006).

<sup>47</sup> Encyclo, <http://www.encyclo.nl/begrip/debunking> (18 december 2011).

Verzetstrijders die de oorlog overleefden verzetten zich hevig tegen heroïsering van het verzet. Zij zien zichzelf niet als helden. Zoals Haasnoot en Kromhout aangeven vinden deze verzetshelden dat het niets bijzonders is geweest om onderduikers te helpen of illegale kranten rond te brengen. Vaak speelt schuldgevoel ook mee, omdat zij nog wel in leven zijn. ‘Ik kon er niet over praten uit schuldgevoel, waarom zij allemaal dood waren. De vrouwen van dezelfde groep die naar een concentratiekamp gingen. Ik heb het overleefd.’<sup>48</sup> Het is mijn inziens echter wel belangrijk dat verhalen verteld worden, zodat jongere generaties kennis kunnen maken met een tijd die momenteel in Nederland gelukkig ver van hen af staat: oorlogstijd. Gelukkig schrijven steeds meer mensen hun verhaal op, vaak op aandringen van hun omgeving. Tegenwoordig kennen we genoeg voorbeelden van ‘gewone’ menselijke helden. Het voorbeeld van mijn grootvader is daar een van. Hij had het geluk om de oorlog te overleven en zijn eigen verhaal te kunnen vertellen. Hij beschrijft een ongewone tijd, op een heel gewone manier. Zoals hij aangeeft is dit zijn verhaal, maar zijn het gebeurtenissen die velen met hem delen. ‘I wish to emphasise the fact that memoirs are after all a summary of personal experiences, and mine with the RAF were shared with thousands of others, doing routine jobs. If you were killed, there is little to write about. If you survived you were lucky and can only mention those remembered incidents that were narrow escapes. The few I encountered are alluded to or forgotten. Whereas the former, the unlucky ones, can be referred to only as examples of what so many experienced.’<sup>49</sup> De trots van de traditionele verzetsheld lijkt verdwenen te zijn. Ik denk dat dit een goed alternatief is voor de traditionele verzetshelden verhalen.

Historica Marjan Schwegman doet ook een voorstel voor een alternatief, waarbij zij probeert om de held menselijker te maken zonder hem van zijn voetstuk te stoten. Zij deelt mijn twijfel over de debunkende benadering: ‘in een zuiver debunkende geschiedschrijving lijkt de kern van de zaak te ontsnappen: helden en heldinnen zijn uitzonderlijk.’<sup>50</sup> Haar voorstel is om nuchtere analyses te combineren met het voorstelbaar maken van de magie rond deze personen. Dit laatste is mogelijk door te focussen op de onconventionele keuzes die deze helden maken. De zwaktes van

---

<sup>48</sup> Geschiedenis 24, ‘Verzetsvrouwen aan het woord. Helden en schurken’ (29 april 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/april/Helden-en-schurken.html> (28 december 2011).

<sup>49</sup> George van Dam Merrett, *Memorabilia* (2000) 73-74.

<sup>50</sup> Marjan Schwegman, *Waar zijn de Nederlandse verzetshelden* (Amsterdam 2008) 2.

helden mogen getoond worden, zonder dat zij de kracht van de held ondermijnen. Schwegman haalt het voorbeeld aan van Gerrit Jan van der Veen. In een boekje dat in 1988 verscheen over zijn leven, tonen de biografen de keerzijde van het heldendom van Van der Veen. Zijn charme was zijn kracht en tegelijkertijd zijn zwakte. In een in 1946 verschenen biografie over deze held, was er voor kritiek nog geen plaats. Zijn charme was een geweldige eigenschap. ‘Wat geeft het als ze verliefd op hem worden? Ze worden immers gewonnen voor een goede zaak.’<sup>51</sup> Het later verschenen werk is dus een beter alternatief: er is plaats voor de menselijke kant van Van der Veen. Schwegman schrijft ‘het was Van der Veens kracht dat iedereen verliefd op hem werd, maar die kwaliteit vertegenwoordigde ook zijn achilleshiel.’<sup>52</sup>

Socioloog Jolande Withuis is het op veel punten met Schwegman eens, maar stelt zelf toch een ander alternatief voor. Waar Schwegman vooral unconventionaliteit als wezenskenmerk van de held ziet, verschilt Withuis op dit punt sterk van mening. Zij schreef een biografie over de verzetsheld Pim Boellaard, die in haar ogen zeker niet onconventioneel genoemd mag worden. ‘Zonder de oorlog had Boellaard vermoedelijk een conventioneel, saai rijkeluisleven geleid, zoals hij deed in de decennia ervoor en erna.’<sup>53</sup> Withuis begon aan het schrijven van de biografie, omdat Boellaard uit een eerder onderzoek dat zij deed naar voren kwam als echte held. Aan het eind van het boek vertelt ze dat dit beeld van hem nog sterker is geworden. Zijn slechte eigenschappen heeft zij leren kennen en het zou niet moeilijk zijn geweest om een onaangenaam portret van hem te schilderen. Toch heeft zij dit niet gedaan. Boellaard blijft in haar ogen een held en moet ook als dusdanig worden geportretteerd. Het is moeilijk om je met dit soort grote helden te identificeren, maar door de menselijke kant van Boellaard te tonen probeert Withuis dit toch mogelijk te maken. De paradox tussen heldendaden en minder goede daden maken hem juist interessant. Het verklaart volgens Withuis ook waarom zeer verschillende mensen dezelfde held als fascinerend kunnen ervaren. Haar voorstel is om te proberen het leven van helden niet meteen van een oordeel te voorzien, maar te proberen te begrijpen hoe iemand echt was en hoe iemand is geworden wie hij was.

---

<sup>51</sup> Geciteerd in Schwegman 2008: 5.

<sup>52</sup> Marjan Schwegman, *Waar zijn de Nederlandse verzetshelden* (Amsterdam 2008) 9.

<sup>53</sup> Jolande Withuis, *Weest mannelijk, zijt sterk: Pim Boellaard (1903-2001) Het leven van een verzetsheld*. (Amsterdam 2009) 350.

In het vorige hoofdstuk wees ik op de groeiende tendens om het beeld van de Tweede Wereldoorlog te nuanceren: er moet niet meer gesproken worden in helden en schurken termen, maar plaats worden gemaakt voor de grote grijze massa. Chris van der Heijden introduceerde deze term, grijs verleden, in de hoop een nieuw alternatief te creëren. Van der Heijden doet dus een poging om af te stappen van het beeld van de verzetsheld en probeert aan te tonen dat mensen probeerden hun leven voort te zetten. Het gevaar van dit alternatief is dat helden in rook opgaan. De meerderheid van de bevolking probeerde volgens van der Heijden zijn vooroorlogse leven voort te zetten. Het verzet was in zijn ogen een ongeorganiseerde groep, waarbij veel berustte op toeval. Door deze beweringen wordt de verzetsheld een stuk minder heldhaftig. Als alternatief voor de traditionele held voldoet dit in mijn ogen niet. Het is geen poging om de held te veranderen, maar eerder een aanslag op de held. Zoals door Shirley Haasnoot en Bas Kromhout in hun artikel ‘Tien grote Nederlandse verzetshelden’ terecht wordt aangegeven ‘doen beiden visies geen recht aan de tienduizenden die zich op alle mogelijke manieren tegen de Duitsers hebben verzet, en daar vaak voor betaalden met hun leven.’<sup>54</sup> Er moet dus een alternatief komen, waarbij de verzetsheld tot zijn recht komt en zijn plaats in de maatschappij naar voren komt.

Zoals ik al eerder signaleerde zijn traditionele verzetshelden altijd mannen. Traditioneel gezien opereerden alleen mannen immers in de publieke sfeer; vrouwen waren verantwoordelijk voor het huishouden en het opvoeden van de kinderen. Het is echter niet juist om vrouwen in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog in dit licht te zien. Er waren wel degelijk vrouwen die opvielen door hun dapperheid. Zij mogen net zo goed de titel ‘verzetsheld’ dragen. Kevin Sim, auteur van het boek *Vrouwen in het verzet* draagt drie verklaringen aan waarom vrouwen nog altijd zo’n minimale rol hebben binnen de literatuur over het verzet. ‘Sommigen zijn oud en ziek. Anderen, onder wie uitzonderlijk dappere vrouwen, waren te bescheiden om zich te laten filmen en waren bang dat hun verhalen op enigerlei wijze gekleurd zou worden: hun grootste angst was dat zij als heldinnen gepresenteerd zouden worden.’<sup>55</sup> Een combinatie van bescheidenheid en vasthouden aan het traditionele heeft geleid tot minimale aandacht voor verzetsvrouwen.

---

<sup>54</sup> Shirley Haasnoot en Bas Kromhout, ‘Tien grote Nederlandse verzetshelden’, *Historisch nieuwsblad* 4 (2006).

<sup>55</sup> Kevin Sim, *Vrouwen in het verzet* (Amsterdam 1984) 14,

Verborgen in deze bescheidenheid, zit het probleem van de gender kwestie: vrouwen, en vooral vrouwen uit de vorige generatie, leerden te weinig om voor zichzelf op te komen. Volgens Jill Ker Conway, auteur van het boek *When memory speaks* heeft de Westerse taal alleen mannelijke vertelvormen ontwikkelt, om het leven van mannen vast te leggen. Zij geeft aan dat het voor vrouwen dus moeilijk is om hun leven te vertellen, omdat zij daarbij een taal moeten gebruiken die doorspekt is van de ervaring van de mannelijke westerse held. De spiegel waarin de schrijfster kijkt, reflecteert een wereldbeeld waarin vrouwen een ondergeschikte rol hebben: 'if the painter or writer is female, the mirror she holds up comes from a culture that assumes women's inferiority, a culture that has shaped modern women's inner consciousness through the internalized male gaze surveying the female as sex object'.<sup>56</sup> Dit taalprobleem zorgt ervoor dat vrouwen zichzelf als ondergeschikt beschouwen en op een passieve manier over zichzelf praten of schrijven. Monica Soeting geeft in het artikel *terug naar de onderdanigheid* aan hoe het werk van Cissy van Marxveldt aan het eind van de Tweede Wereldoorlog doorspekt is van dit gedachtegoed. Waar haar hoofdpersonen in de jaren dertig steeds zelfstandiger en zelfverzekerder werden, lijken haar latere personages deze zelfstandigheid weer te verliezen. In het werk *Ook zij maakten het mee* is veel aandacht voor de twee mannelijke verzetshelden, maar weinig oog voor de vrouwelijke verzetsheld Lous, die misschien wel meer risico's nam dan de twee mannen. Terwijl de twee mannen 'verstopt zitten in een woonboot en daar zwijgend hun pijpen roken en artikelen schrijven, verspreidt Lous illegale kranten, brengt boodschappen over en sjuwt koffers vol wapens van Loosdrecht naar Amsterdam'.<sup>57</sup> Het is dus Lous die de titel verzetsheld zou moeten dragen, maar toch krijgt zij in dit boek niet de waardering die haar toe zou moeten komen. Soeting wijst op de houding van Lous: alles wat zij doet beschouwd ze als ondergeschikt aan het werk van de twee mannen. Lous is geen uitzondering: weinig vrouwen zagen zich als een actiever speler, maar eerder als een logische schakel in het geheel. Er bestaan wel degelijk voorbeelden van boeken over verzetsvrouwen, maar dit zijn er maar weinig. Ik vind het belangrijk dat er meer van dit soort werken komen.

---

<sup>56</sup> Jill Ker Conway, *When memory speaks: exploring the art of autobiography* (New York 1999) 4.

<sup>57</sup> Monica Soeting, *Terug naar de onderdanigheid: een verzetsroman van Cissy van Marxveldt* (Amsterdam 2011).



In 1945 ontstond een eerste poging om zo'n werk te schrijven. Het boekje heet *Dappere vrouwen die ik gekend heb* en gaat over acht vrouwen die allemaal dappere daden hebben verricht tijdens de bezetting. Aan de hand van drie herdrukken die in hetzelfde jaar verschenen, kan geconcludeerd worden dat dit boekje aandacht kreeg. De bewondering van de auteur, zelf een man die onderdook en zich dapper tegen de bezetters weerde, klinkt in het hele boek door. Elk verhaal is een ode aan een dappere vrouw en eindigt met een paar regels waarin de waardering en bewondering van de auteur door klinkt. 'Oh! Als we *allemaal* gedaan hadden al wat we konden. Ook 't kleinste. Kleine dingen zijn soms... zo groot.'<sup>58</sup> 'Zijn zij en al die jonge vrouwen en meisjes van staal? Neen, ze zijn van goud. En dat *lijkt* vaak hard...'<sup>59</sup> Ik denk dat dit een geslaagde poging was om te breken met de traditionele verzetsheld en vrouwen ook op een voetstuk te plaatsen. Het is jammer dat dit soort pogingen uitzonderingen zijn gebleven. Een aantal vrouwen zijn de geschiedenis in gegaan als grote helden, maar de meerderheid niet. De naam Hannie Schaft (of beter bekend als 'het meisje met de rode haren') is bij velen wel bekend, maar kent men Reina Prinsen Geerligts ook? In de serie *Hoge Bomen*<sup>60</sup> van de AVRO werd een uitzending aan deze vrouw besteed. Ik kwam deze aflevering tegen tijdens mijn zoektocht naar verzetsvrouwen. Ik werd geraakt door de vastberadenheid en kracht van deze jonge vrouw. Zij was lid van de CS-6 groep: een radicale verzetsgroep die verschillende liquidaties op zijn naam heeft staan. Hoogstwaarschijnlijk was Reina betrokken bij de aanslag op het bevolkingsregister, die onder leiding van Gerrit Jan van der Veen plaats vond. Mijn verbazing groeide: Gerrit Jan van der Veen is de geschiedenis in gegaan als grote verzetsheld en dit meisje (die haar leven ook op het spel zette tijdens deze actie) is bij velen niet eens bekend. Mijn idee dat er een alternatief moet komen voor de traditionele verzetsheld, werd hierdoor versterkt.

Wat betreft de rol van vrouwen in het verzet deed ook schrijver Jan Crum in zijn boek *Wat bewoog u?*<sup>61</sup> een poging om een alternatief te creëren: zowel mannen als vrouwen die actief waren geweest binnen het verzet kwamen aan bod. De bescheidenheid die ik eerder noemde als verklaring voor weinig besef over

---

<sup>58</sup> C. Vanèl, *Dappere vrouwen die ik gekend heb* (Haarlem 1945) 13.

<sup>59</sup> Vanèl, *Dappere vrouwen*, 22.

<sup>60</sup> Aflevering *Hoge Bomen* 10 oktober 2007.

<sup>61</sup> Jan G. Crum, *Wat bewoog u? Gesprekken met mannen en vrouwen uit het verzet* (Soesterberg 2007).

heldengedrag onder vrouwelijke verzetshelden, komt in deze gesprekken steeds weer naar voren. Verzetsheldin mevrouw Folmer ontving bijvoorbeeld verschillende onderscheidingen, maar vond dit onnodig. ‘Al die erkenning hoeft voor mij niet, hoor. Het verzetswerk heb ik gedaan omdat ik vond dat ik het moest doen voor mijn persoonlijke bijdrage, want je deed het samen. Niemand heeft toch alleen gewerkt?’<sup>62</sup> Verzetsheldin mevrouw van der Linde-Bergman spreekt met een zelfde bescheidenheid als haar gevraagd wordt of ze trots is op wat ze heeft gedaan. ‘Trots is niet het goede woord. Ik ben dankbaar dat we het hebben mogen doen en dat de Heere ons altijd bewaard heeft.’<sup>63</sup>

Bescheidenheid van vrouwen heeft dus meegespeeld, maar ook de manier hoe de samenleving omging met vrouwen. Het traditionele beeld van de vrouw die alleen thuis werkzaam was hield de overhand. Verzetsheldin mevrouw Bleeker-van Styrum windt zich hier terecht over op: ‘het is denigrerend die rol te reduceren tot een louter verzorgende en ondersteunende taak. Koffie inschenken voor verzetsstrijder of zoiets. Dan wordt tekort gedaan aan al die vrouwen die hun leven hebben geriskeerd, bijvoorbeeld met hun werk als koerierster of met hun hulp aan onderduikers. Laten we vooral al die huismoeders niet vergeten die hun gezin draaiende wisten te houden!’<sup>64</sup> Verzetsheldin mevrouw Verdonk irriteert zich ook over de geringschattende toon waarop soms gesproken wordt over de rol van de vrouw in het Nederlandse verzet. ‘Natuurlijk hoorde thee en koffiezetten bij het toen heersende rollenpatroon, dus dat deden wij vrouwen ook. Maar dat was toch niet alles? Een voorbeeld: doordat de koeriersters de wapens vervoerden, konden onze mannelijke collega’s met de zakken leeg op pad en liepen ze minder risico. Over de verzetsactiviteiten van meisjes en vrouwen is te weinig gesproken en geschreven. Hun rol, die misschien net zo spectaculair was als die van de mannen, is nooit voldoende belicht.’<sup>65</sup> Veel verzetsvrouwen hebben na de oorlog niet de gepaste erkenning gekregen. Het Verzetshedenkingskruis is aan 15.000 mensen uitgereikt, maar het gaat hier maar om 200 vrouwen. Meer aandacht voor vrouwen is dus noodzakelijk.

---

<sup>62</sup> Jan G. Crum, *Wat bewoog u? Gesprekken met mannen en vrouwen uit het verzet* (Soesterberg 2007) 63.

<sup>63</sup> Crum, *Wat bewoog u?*, 132-133.

<sup>64</sup> Ibidem, 246-247.

<sup>65</sup> Ibidem, 310.

De traditionele verzetsheld is menselijker geworden maar niet gewoner. Zoals ik in het voorgaande hoofdstuk aangaf, kennen we vooral ‘grote mannen’ uit het verzet. Verschillende pogingen worden tegenwoordig ondernomen om alle verzetshelden te laten spreken. Het boek van schrijver Crum is zeker een geslaagde poging. Mannen en vrouwen uit alle lagen van de bevolking vertellen hun verhaal. Verzetsheldin mevrouw de Zeeuw, een van de personen in dit boek, vat dit perfect samen: ‘Soms word ik wel een beetje kriegel als ik die grote verhalen hoor. Opgeblazen gedoe. Ik denk wel eens: kom nou ook eens met de gewone dingen uit het verzet en niet de liquidaties, waarvan we ons soms afvroegen of de risico’s in verhouding stonden tot wat die overvallen opleverden.’<sup>66</sup> Het portretteren van alle soorten verzetshelden is dus een goed alternatief en moet vaker gebruikt worden.

De beeldvorming van de alternatieve verzetshelden klopt in mijn ogen dus niet. Hoewel meer mensen gehoord worden dan bij traditionele verzetshelden, omvatten deze alternatieven nog niet alle elementen van het verzet. Imperfecties moeten genoemd worden, zonder dat er een debunkende benadering ontstaat. Verzetshelden hebben zelf de neiging om te doen alsof zij niets bijzonders hebben gedaan, terwijl hun inzet wel degelijk belangrijk is geweest. Er moet dus meer aandacht komen voor deze daden. Helden moeten menselijker neergezet worden, omdat het dan makkelijker wordt om je met deze mensen te identificeren. Hoewel er al een aantal pogingen gedaan zijn om vrouwen aan het woord te laten, gebeurt dit nog te weinig. Een goed alternatief belicht ook de rol van de vrouw. Een laatste punt dat zeker niet vergeten moet worden is het feit dat verzetshelden uniek zijn. Een goed alternatief benadrukt dit en legt niet teveel nadruk op ‘de grijze massa’.

---

<sup>66</sup> Crum, *Wat bewoog u?*, 197-198.

## Hoofdstuk 5: Een nieuw alternatief voor de traditionele verzetsheld

De traditionele verzetsheld moet in een nieuwe jas gestoken worden. In de vorige hoofdstukken uitte ik mijn kritiek op een aantal kenmerken van de traditionele verzetsheld en liet ik zien welke alternatieven er al bestaan. In dit hoofdstuk zal ik al deze elementen combineren en zo tot een voorstel komen voor een nieuw alternatief.

In de eerste plaats moet het gaan over mensen die dapper zijn geweest. Iedereen die grote risico's heeft genomen tijdens de Tweede Wereldoorlog is in mijn ogen een verzetsheld. Wat zijn grote risico's? Iedereen die zijn kop boven het maaiveld uitstak nam een risico en mag dus dapper genoemd worden. Te vaak worden er nog gradaties gemaakt binnen het verzet. Zoals verzetsheldin mevrouw Verdonk aangaf: 'eens hoorde ik een verzetsman over mijn zus en mij opmerken: "O, die hebben ook wel eens gewerkt als koerierster." Wat vond ik dat krenkend.'<sup>67</sup> Opmerkingen als deze wekken de valse illusie dat koeriersters niet belangrijk waren, terwijl het tegendeel waar was. Zoals ik in mijn vorige hoofdstuk al aangaf, konden de mannen ongewapend op pad gaan omdat de vrouwen de wapens vervoerden: het was een levensgevaarlijke onderneming. Een denigrerende houding is dus onterecht: dit doet te kort aan de vrouwen die hun leven op het spel hebben gezet. Een dergelijke houding moet dus vermeden worden.

Een tweede element dat niet vergeten moet worden is de manier waarop verzetshelden zichzelf op de kaart hebben gezet. Veel verzetshelden wilden na de oorlog niet meer praten over hun verleden en wilden vooral zo snel mogelijk de draad weer oppakken. 'De oorlog was voorbij, er moest weer wat gebeuren, je wilde afstuderen en een baan zoeken. En vergeet niet: het was allemaal te pijnlijk, je was teveel mensen kwijtgeraakt. Je was zelf gekwetst en kwetsbaar.'<sup>68</sup> Een aantal mensen pakte wel de pen op en schreven over hun ervaringen. Een van de bekendste voorbeelden is dat van Erik Hazelhoff Roelfzema. Het is goed dat hij het heeft gedaan: hij kon goed schrijven en heeft verhalen onthuld die anders misschien wel verborgen waren gebleven. Het is alleen belangrijk om niet te vergeten dat hij geen uitzondering was. Misschien was zijn vriend Peter Tazelaar wel bijna belangrijker. Samen zetten zij Contact Holland op en voeren zij in een roeibootje naar Scheveningen. Het was echter

---

<sup>67</sup> Crum, *Wat bewoog u?* 310.

<sup>68</sup> *Ibidem*, 60.

Tazelaar (niet Roelfzema) die hier aan land ging en zich tussen de feestende Duitsers begaf. Zoals in de serie *andere tijden*<sup>69</sup> terecht wordt aangegeven, was Tazelaar dus een man die roem verdiende, maar niet zocht. Het is dus belangrijk te kijken naar alle soorten verzetshelden. Niet alleen de ‘grote schreeuwers’ moeten een stem krijgen, maar ook de zwijgzame helden die zichzelf niet als dusdanig op de kaart zetten. De neef van Tazelaar vat dit in *andere tijden* goed samen: ‘Een held wordt je door wat je doet, maar je wordt het minstens zoveel door de marketing daaromheen. Het was meteen duidelijk dat Roelfzema een veel beter gevoel voor marketing had; hij begreep hoe hij zijn heldendom kon marketen en daar iets mee kon doen.’<sup>70</sup>

Een goed alternatief bevat dus al deze elementen. Het gaat om mannen én vrouwen uit alle lagen van de bevolking die actief zijn geweest binnen het verzet. Hierbij moeten er geen gradaties gemaakt worden op basis van functies binnen het verzet. Imperfecties moeten benoemt worden, zonder een debunkende benadering te creëren. Afkomst van verzetshelden en hun positie in de maatschappij moet er niet toe doen. Alle stemmen moeten gehoord en getoond worden en de dapperheid van verzetshelden moet voorop staan.

---

<sup>69</sup> *Andere tijden, De ware soldaten van Oranje* (4 november 2010).

<sup>70</sup> *Andere tijden, De ware soldaten van Oranje* (4 november 2010).

## Conclusie

In mijn inleiding nam ik kort de geschiedenis van de beeldvorming over helden door en liet ik zien dat helden vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw veel kritiek hebben gekregen. Grote mannen verhalen moesten plaatsmaken voor verhalen van ‘gewone burgers’. Met deze ontwikkeling leek het heldenepos te verdwijnen. Zoals ik aangaf zijn helden tegenwoordig echter weer de orde van de dag. Omdat dit onderwerp mij fascineerde, leek het mij interessant om dit fenomeen nader te onderzoeken. Omdat ik het in een concrete vorm wilde gieten, leek het mij boeiend om heldenverering te koppelen aan concrete helden. De helden die ik heb uitgekozen zijn verzetshelden. De hoofdvraag die ik opstelde was: *doet ons beeld van de traditionele verzetsheld recht aan de ‘ware held’?* Ik heb ervoor gekozen om de traditionele negentiende eeuwse Europese held tegenover de verzetsheld te zetten. Nadat ik had gedefinieerd dat de traditionele held altijd een blanke, meestal hoogopgeleide en uit de elite afkomstige man was, kon ik aan de slag met verzetshelden. Het werd al snel duidelijk dat de verzetsheld afwijkt van de traditionele held. Ook werd duidelijk dat het moeilijk was om over ‘DE verzetsheld’ te spreken, omdat er niet een typische verzetsheld is. Verschillende mensen hebben een voorstel gedaan om het beeld van de verzetsheld aan te passen, omdat hij in hun ogen gebreken vertoont. Ik beweer hetzelfde en heb in dit onderzoek op mijn beurt ook weer een voorstel gedaan voor een nieuw alternatief.

Nu ik aan het eind van mijn onderzoek ben gekomen, kan ik een aantal dingen concluderen. Ik kan vaststellen dat verzetshelden niet voldoen aan de eisen van negentiende eeuwse Europese helden. Wel kunnen we spreken van ‘traditionele verzetshelden’, namelijk het beeld van verzetshelden dat kort na de oorlog ontstond en dat op veel punten nog sterk vasthield aan het traditionele stramien. Nog steeds waren het blanke mannen, maar afkomst en opleiding werden minder belangrijk. Net als de traditionele held, waren het perfecte mannen die niet op fouten te bespeuren waren. Ik heb kritiek geleverd op dit starre beeld, dat te veel mensen buiten beschouwing laat die wel degelijk belangrijk zijn geweest. Imperfecties van verzetshelden mogen getoond worden, aangezien dit hen juist menselijk maakt. Door hen als mensen te tonen, kunnen wij ons beter met hen identificeren. Vrouwen moeten bovendien ook getoond worden, aangezien zij een belangrijke rol hebben gespeeld binnen het verzet. Daarnaast moet de nadruk niet langer alleen maar liggen op de

toplaag uit het verzet, maar moeten alle lagen van het verzet zichtbaar worden. Als deze elementen gecombineerd worden, heb je een verzetsheld die veel completer en oprechter is dan de traditionele verzetsheld.

Ik denk dat helden nog steeds belangrijk zijn in onze maatschappij. Zij dienen als voorbeeld voor de hele samenleving, omdat zij mensen tonen die hun kop boven het maaiveld durven uit te steken en opkomen voor waarden die zij belangrijk vinden. Het aantal levende verzetsstrijders wordt met de dag schaarser, maar hun verhalen worden zeker niet minder populair. Ik koester het boekje van mijn grootvader en hoop dat volgende generaties dit ook zullen doen. Het zijn spannende verhalen, waarbij moed en dapperheid centraal staan. Uit een onderzoek dat in opdracht van de KRO in 2003 werd uitgevoerd door het onderzoeksbureau Intomart, bleek dat helden belangrijk zijn voor veel Nederlanders. Opvallend was dat de held van 2003 een doodgewone man of vrouw moest zijn, omdat er een groot verlangen was naar ‘echte’ helden. Psycholoog Jaap van Ginneken, die het onderzoek toelicht tijdens het televisieprogramma, zegt hierover: ‘Nederland springt er internationaal uit met de eigenschap er niet uit te willen springen. Ons volk is wars van hiërarchie, en extreem democratisch.’<sup>71</sup> Gek genoeg vindt een ruime meerderheid van de vijfhonderd ondervraagden, dat aan de gewone man te weinig eer wordt betoond.

De bevindingen van Intomart sluiten aan bij mijn beweringen: het is belangrijk om iedereen die actief was in het verzet een stem te geven. Het is belangrijk om helden van vlees en bloed te presenteren, met niet alleen perfecte eigenschappen maar ook zwaktes. We moeten streven naar helden die alle eerder genoemde kenmerken in zich dragen. Er is een duidelijke behoefte aan ‘echte helden’ en het hangt van levenden af hoe verering van helden eruit ziet. Het is immers de vereerder die zal bepalen of iemand een onderscheiding krijgt, niet de held zelf. Als de Nederlandse bevolking behoefte heeft aan meer ‘echte helden’, moeten er meer menselijke helden komen.

In hoofdstuk 1 gaf ik aan dat vaak wordt beweerd dat Nederland een niet-heroïsch land is. We kennen geen graf voor de onbekende soldaat en hebben ook weinig standbeelden van grote politieke figuren. Toch denk ik dat mijn onderzoek duidelijk aangeeft hoe sterk heldenverering aanwezig is in onze maatschappij. Verzetshelden spreken veel mensen aan. Een combinatie van persoonlijke ervaringen, de laatste

---

<sup>71</sup> Willemijn Steutel, ‘Hedendaagse helden’, *De Volkskrant*, 1 november 2003.

verzetshelden zijn immers nog in leven, fascinatie voor spannende heldendaden en bewondering voor de moed van verzetshelden is bij veel mensen aanwezig. Omdat de redenen voor verering van verzetshelden zo verschillend kunnen zijn, denk ik dat dit helden zijn die nog lang tot de verbeelding van velen zullen spreken.

Dit onderzoek had nog veel uitgebreider kunnen worden, maar helaas is daar voor een bachelorscriptie geen ruimte voor. Bij een vervolgonderzoek zou het interessant kunnen zijn om de verzetshelden die nog in leven zijn ook zelf aan het woord te laten komen. Ik geef aan dat het belangrijk is om alle lagen van het verzet en zowel mannen als vrouwen aandacht te geven. Het zou dus interessant kunnen zijn om mensen te spreken die verschillende rollen hadden binnen het verzet. Het is hoog tijd dat al deze verhalen verzameld worden, aangezien veel verzetslieden een hoge leeftijd hebben bereikt. Heldendom zou een rode draad kunnen zijn in een gesprek met deze mannen en vrouwen: hoe kijken zij zelf tegen verering aan? Vinden ze dat ze genoeg waardering hebben gekregen voor hun moed?



## Literatuurlijst

### Literatuur

Blom, J.C.H., *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (1983).

Bregman, Rutger, 'De absolute voorwaarde voor faam is natuurlijk een publiek', *NRC next* (28 november 2011).

Cambell, Joseph, *The hero with a thousand faces* (New York 1973).

Conway, Jill Ker, *When memory speaks: exploring the art of autobiography* (New York 1999).

Crum, Jan G., *Wat bewoog u? Gesprekken met mannen en vrouwen uit het verzet* (Soesterberg 2007).

Egan, Susanna, 'Changing faces of heroism: some questions raised by contemporary autobiography', *Biography*, volume 10, number 1 (1987).

Ham, Gijs van der, *Held* (Amsterdam 2007).

Haasnoot, Shirley en Bas Kromhout, 'Tien grote Nederlandse verzetshelden', *Historisch nieuwsblad 4* (2006).

Hazelhoff Roelfzema, Erik, *Soldaat van Oranje* (Den Haag 1973).

Hazelhoff Roelfzema, Erik, *Het leven van soldaat van Oranje. De autobiografie van Erik Hazelhoff Roelfzema* (9<sup>de</sup> druk; Utrecht 2007).

Heijden, Chris van der, *Grijs verleden* (Amsterdam 2001).

Helman Albert, *Een doodgewone held. De levensgeschiedenis van Gerrit-Jan van der Veen 1902-1944* (Amsterdam 1946).

Huizinga, J., 'Nederlands geestesmerk', *Verzamelde werken* (9 delen; Haarlem 1948-1953) VII.

Kromhout, Bas en Frans Smits, 'Weg met grijs. Bewonderen mág.', *Historisch Nieuwsblad 08* (2009).

Schulden, C.M., *Zeg mij aan wie ik toebehoor. Het verzetskruis 1940-1945* (Den Haag 1993).

Schwegman, Marjan, *Waar zijn de Nederlandse verzetshelden* (Amsterdam 2008).

Sim, Kevin, *Vrouwen in het verzet* (Amsterdam 1984).

Sleutel, Willemijn, 'Hedendaagse helden', *De Volkskrant*, (1 november 2010).

Soeting, Monica, *Terug naar de onderdanigheid: een verzetsroman van Cissy van Marxveldt* (Amsterdam 2011).

Van Dam Merrett, George, *Memorabilia* (2000).

Vanèl, C., *Dappere vrouwen die ik gekend heb* (Haarlem 1945).

Withuis, Jolande, *Weest mannelijk, zijt sterk: Pim Boellaard (1903-2001) Het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2009).

#### Websites

Encyclo, <http://www.encyclo.nl/begrip/debunking>

Geschiedenis 24, VPRO, 'Monument de Jong: goed en fout rond Willem Aantjes' (11 februari 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/speler.program.7083110.html>

Geschiedenis 24, VPRO, 'Verzetsvrouwen aan het woord. Helden en schurken' (29 april 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/april/Helden-en-schurken.html>

Geschiedenis 24, VPRO, 'Nederland in twaalf moorden' (18 augustus 2011), <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/augustus/Nederland-in-twaalf-moorden.html>.

Groeneveld, E.G., 'Veen, Gerrit van der (1902-1944)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland* (versie 13 maart 2008), <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/veen>.

Historisch Nieuwsblad, 'Jolande Withuis wint grote geschiedenisprijs (versie 15 oktober 2009)

[http://www.historischnieuwsblad.nl/00/HN/nl/0/nieuws/13138/Jolande\\_Withuis\\_wint\\_Grote\\_Geschiedenis\\_Prijs.html](http://www.historischnieuwsblad.nl/00/HN/nl/0/nieuws/13138/Jolande_Withuis_wint_Grote_Geschiedenis_Prijs.html)

Krogt, van der, 'Mens en dier in steen en brons' (versie 30 december 2007),  
[www.vanderkrogt.net/standbeelden/object.php?record=ze08aa](http://www.vanderkrogt.net/standbeelden/object.php?record=ze08aa)

Müller, Erik, 'Verzetskruis 1940-1945' (versie 1998-2011),  
<http://www.onderscheidingen.nl/nl/index.html>

Verzet, Ben, 'Gerrit Van der Veen' (versie 2011),  
[http://www.dedokwerker.nl/gerrit\\_van\\_der\\_veen.html](http://www.dedokwerker.nl/gerrit_van_der_veen.html).

Verzet, Ben, 'De Dokwerker: De Tweede Wereldoorlog met een link naar Amsterdam' (versie 2011) [http://www.dedokwerker.nl/gerrit\\_van\\_der\\_veen.html](http://www.dedokwerker.nl/gerrit_van_der_veen.html)

Van Dale online woordenboek,  
<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=beeldvorming&lang=nn>

### Uitzendingen

Andere tijden, VPRO, 'De bezetting van Loe de Jong' (22 oktober 2009),  
<http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2009-2010/De-Bezetting-van-Loe-de-Jong.html>.

Andere tijden, VPRO, 'De ware soldaten van Oranje' (4 november 2010).

Hoge bomen pioniers: Reina Prinsen Geerlings (10 oktober 2007).

NPS, De oorlog, 'Vrouwen in het verzet' (8 november 2009),  
<http://deoorlog.nps.nl/page/mappen/781933/Vrouwen+in+het+verzet>.

Radioprogramma OVT van VPRO, 'Laaglands heldendom' (23 juli 2006).